

ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

FORMATION OF INTERCULTURAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS OF HUMANITIES AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Актуальність започаткованого дослідження пов'язана насамперед із тим, що входження України в європейський і світовий освітній простір ставить перед закладами вищої педагогічної освіти підготувати вчителів, які не лише обізнані у своїй предметній галузі, а й таких, що здатні не лише взаємодіяти з представниками різних культур і релігій, а й формувати міжкультурну компетентність у школярів. З'ясовано, що незважаючи на достатню кількість наукових досліджень з проблеми формування міжкультурної компетентності, питання формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін час професійної підготовки в закладах вищої педагогічної освіти висвітлено в науковій літературі недостатньо. Установлено, що професійна компетентність майбутніх учителів є інтегративним особистісним утворенням, що ґрунтується на теоретичних психолого-педагогічних і фахових знаннях, практичних уміннях та навичках, значущих особистісних і професійних якостях, ціннісних орієнтаціях і наявному педагогічному досвіді, що дозволяє йому на високому професійному рівні здійснювати навчальну й виховну діяльність. Зазначено, що важливою складовою професійної компетентності виступає міжкультурна компетентність, яка розглядається як складна особистісна якість особистості вчителя, що характеризується усвідомленням студентами полікультурності світу, здатністю взаємодіяти із колегами, учнями, їхніми батьками, які є представниками іншої культури, національності, віросповідання на засадах толерантності, виявляти повагу до їхніх національно-культурних особливостей, традицій, вміннями співпрацювати з ними в умовах полікультурного освітнього простору.

Зроблено висновок, що міжкультурна компетентність виступає важливою складовою професійної компетентності вчителя в сучасних умовах, є багатокомпонентним особистісним утворенням особистості вчителя, що дозволяє йому здійснювати професійно-педагогічну діяльність у полікультурному середовищі на засадах толерантності, з розумінням, повагою і без упередження ставлячись до представників іншої культури чи віросповідання.

Ключові слова: майбутні вчителі гуманітарних дисциплін, професійна компетентність, міжкультурна компетентність.

The relevance of the initiated research is primarily due to the fact that Ukraine's entry into the European and world educational space requires institutions of higher pedagogical education to prepare teachers who are not only knowledgeable in their subject area, but also those who are able not only to interact with representatives of different cultures and religions, but also to form intercultural competence among schoolchildren. It was found that despite the sufficient number of scientific studies on the problem of the formation of intercultural competence, the issue of the formation of intercultural competence of future teachers of humanitarian disciplines during professional training in institutions of higher pedagogical education is not sufficiently covered in the scientific literature. It was established that the professional competence of future teachers is an integrative personal education based on theoretical psychological-pedagogical and professional knowledge, practical abilities and skills, significant personal and professional qualities, value orientations and available pedagogical experience, which allows him to carry out educational work at a high professional level and educational activity.

It is noted that an important component of professional competence is intercultural competence, which is considered as a complex personal quality of the teacher's personality, characterized by students' awareness of the multiculturalism of the world, the ability to interact with colleagues, students, and their parents who are representatives of another culture, nationality, religion on the basis of tolerance, to show respect for their national and cultural characteristics, traditions, with the ability to cooperate with them in the conditions of a multicultural educational space. It was concluded that intercultural competence is an important component of a teacher's professional competence in modern conditions, it is a multi-component personal formation of a teacher's personality, which allows him to carry out professional and pedagogical activities in a multicultural environment on the basis of tolerance, treating representatives of another culture with understanding, respect and without prejudice or religion.

Key words: future teachers of humanitarian disciplines, professional competence, intercultural competence.

УДК 303.446.2-047.22:378:37.011.3-051:8 (045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/62.2.12>

Осипова Т.Ю.,

докт. пед. наук,
професор кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Чжао Жуйчень,

аспірантка кафедри педагогіки
Державного закладу
«Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського»

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність започаткованого дослідження пов'язана насамперед із тим, що входження України в європейський і світовий освітній простір ставить перед закладами вищої педагогічної освіти підготувати вчителів, які не лише обізнані у своїй предметній галузі, а й таких, що здатні не лише взаємодіяти з представниками різних культур і релігій, а й формувати таке вміння у школярів, оскільки в Україні проживає велика

кількість представників різних національностей і віросповідання. До того ж в сучасних умовах повномасштабної війни яка відбувається сьогодні в Україні, сприяє тому, що відбувається як внутрішнє переселення сімей в різні регіони країни, в тому числі й етнічних народів, так і зовнішнє, коли сім'ї змушені виїжджати за кордон і повинні жити в країнах з іншими культурними традиціями, іншого менталітету, що потребує вміння школярів пристосовуватися до іншої культури, тобто вміти взаємодіяти з представниками іншої культури.

А це означає, що вони мають володіти міжкультурною компетентністю, формування якої є одним із завдань майбутніх учителів. З огляду на це, під час навчання в закладах вищої педагогічної освіти, майбутні вчителі повинні набути вмінь конструктивно взаємодіяти з учнями та їхніми батьками, які належать до іншої, зокрема етнічної, культури. До того ж зазначимо, що сьогодні значно поширюються міжнародні зв'язки і майбутні вчителі мають можливість взаємодіяти зі своїми зарубіжними колегами, брати участь у різноманітних міжнародних конференціях, обмінюватися педагогічним досвідом, проходити стажування або підвищення кваліфікації, що також потребує сформованості в них міжкультурної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Слід зазначити, що питання формування професійної компетентності фахівців загалом і міжкультурної компетентності зокрема були предметом наукових розвідок багатьох науковців. Так проблему формування професійної компетентності розглядали А. Богуш, Л. Гаврілова, Н. Кічук, І. Княжева, О. Міщенко, О. Овчарук, Т. Осипова, О. Раковець, С. Раковець, Н. Сергієнко та ін. Питання щодо формування міжкультурної компетентності досліджували В. Аксьонова, С. Александрова, І. Бахов, Т. Браніцька, С. Васьків, О. Галіцан, В. Калінін, І. Козубовська Л. Компанієць, А. Костюченко, С. Пілішек, О. Пришляк, О. Рембач, О. Убейволк та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на достатню кількість наукових досліджень з проблеми формування міжкультурної компетентності, питання формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін висвітлено в науковій літературі недостатньо.

Мета статті (постановка завдання). Розглянути сутність міжкультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті започаткованого дослідження слід розглянути поняття «професійна компетентність учителя». За твердженням Л. Карпової, професійна компетентність учителя є інтегративним особистісним утворенням, що ґрунтується на засадах теоретичних знань, практичних умінь, значущих особистісних якостей та досвіду, що зумовлює готовність учителя до виконання педагогічної діяльності й забезпечує високий рівень її самоорганізації [3, с. 17].

Аналогічне твердження знаходимо у С. Пільової, яка подає більш конкретизоване поняття професійної компетентності вчителя, розглядаючи його як інтегративне особистісне утворення, що ґрунтується на теоретичних психолого-педагогічних і фахових знаннях, практичних уміннях та

навичках, значущих особистісних і професійних якостях, ціннісних орієнтаціях і наявному педагогічному досвіді, що дозволяє йому на високому професійному рівні здійснювати навчальну й виховну діяльність [8, с. 26-27].

Професійна компетентність вчителя, на думку Н. Сергієнко, – це інтегроване професійно особистісне утворення, в якому внутрішні ресурси людини, її особисті якості та здібності розглядаються як джерело й критерії ефективної предметної діяльності в системі освіти. При цьому науковець уважає, така властивість особистості передбачає володіння комплексом професійно значущих для вчителя якостей, повинна мати високий рівень науково-теоретичної й практичної підготовки до творчої педагогічної діяльності та ефективної взаємодії з учнями в процесі педагогічної співпраці на основі впровадження сучасних технологій для досягнення високих результатів [11].

Як сукупність професійних та особистісних характеристик, що забезпечують ефективне виконання педагогом завдань і обов'язків педагогічної діяльності в закладі освіти, і є показником та основним критерієм його відповідності професійній діяльності, розглядають професійну компетентність О. Раковець і С. Раковець [9, с. 50].

На думку О. Міщенко, професійна компетентність учителя – це «складна багаторівнева стійка структура психічних рис, що формується внаслідок інтеграції досвіду, теоретичних знань, практичних умінь, значущих для вчителя особистісних якостей і має окреслені суттєві ознаки (мобільність, гнучкість і критичність мислення» [7].

Важливою складовою професійної компетентності майбутніх учителів, на нашу думку, є міжкультурна компетентність.

Міжкультурна компетентність – це ступінь прояву фахівцем знань, умінь і навичок, які дозволяють правильно оцінювати специфіку та умови взаємодії, взаємин і спілкування з представниками інших культур, які проявляються у своєрідності їх традицій, звичок і психологічних якостей, знаходити адекватні форми впливу на них з метою підтримки атмосфери взаємної довіри і конструктивного співробітництва, спрямованого на досягнення спільно визначених цілей [4, с. 130].

Міжкультурну компетентність, на думку С. Александрової, слід розглядати як складне особистісне утворення, що включає знання про рідну й іншу культуру, уміння й навички їх практичного застосування, певні якості особистості, практичний досвід взаємодії із представниками іншої культури. При цьому вчена акцентує увагу на тому, що міжкультурна компетентність фахівця, ґрунтується на володінні особистістю мовою іноземного партнера, він повинен бути обізнаний із культурою країни співрозмовника, культурними цінностями власної й інших культур, уміти будувати власну

поведінку відповідно до норм іншої культури в ситуаціях міжкультурного спілкування, сприймати культурні відмінності, здійснювати міжкультурну комунікацію на підставі співробітництва, переборювати стереотипи; обирати комунікативні засоби залежно від ситуації спілкування тощо, у ході міжкультурної взаємодії повинен уміти виявляти комунікабельність, толерантність, гнучкість мислення, тактовність тощо [1, с. 7].

У контексті професійної діяльності вчителя сучасної національної школи міжкультурна компетентність, на переконання О. Галіцян, і ми цілком поділяємо її думку, набуває принципового значення з огляду на постійне залучення фахівців-освітян до наукової міжкультурної комунікації з представниками інших країн. У контексті професійної підготовки вчителя, зазначає науковець, принципового значення набуває те, що освітня галузь розвивається під впливом процесів євроінтеграції країни, які реалізуються через розширення професійних контактів, що актуалізує потребу в оволодінні іноземною мовою, здатністю вибудовувати професійні контакти на засадах мультикультуралізму та етнічної толерантності. На підставі студіювання наукового фонду, міжкультурну компетентність учителя сучасної школи вчена визначає як інтегративний, системний, особистісно-професійний конструкт, що віддзеркалює комплекс соціокультурних, культурологічних, етнолінгвістичних, іншомовних професійно зорієнтованих знань, умінь вибудовувати оптимальні стратегії міжкультурної комунікації шляхом увиразнення певного мовного та культурного коду в ситуаціях міжкультурної взаємодії, здатність використовувати функціонал мовних та немовних засобів взаємодії в професійному середовищі, вироблювати стійку професійну позицію щодо національних кодів та етносоціокультурного різноманіття, вибудовувати площину спілкування з різними міжкультурними локальними спільнотами на підґрунті синергетики Діалогу культур [2, с. 107–108].

Міжкультурна компетентність, зазначає Р. Кравець, є здатністю суб'єкта «ефективно взаємодіяти з представниками інших культур, розуміючи специфіку міжкультурної взаємодії, враховуючи культурні відмінності й дотримуючись принципу толерантності» [6, с. 114].

Міжкультурна компетентність, уточнює Т. Турчина, має включати не тільки певний обсяг знань про іншу культуру, готовність і здатність вибирати адекватний спосіб спілкування з представником іносоціума, але і певну внутрішню позицію щодо ставлення до культурних відмінностей, які мають бути оцінені позитивно і забезпечують можливість учасникові міжкультурного спілкування бути відкритою системою в діалозі культур. З огляду на це, продовжує авторка, під час навчання в закладах вищої освіти необхідно передбачити як засвоєння

студентами знань про іншомовну культуру, так і залучення їх до нової культури через світобачення комуніканта, рефлексією власних цінностей, шанобливе і позитивне ставлення до культурних відмінностей, Володіння міжкультурною компетентністю, стверджує дослідниця, і з цим не можна погодитися. сприяє більш ефективній професійній діяльності, розвитку в майбутніх фахівців креативного мислення, збагачує, розширює професійний світогляд [12, с. 472].

Міжкультурна компетентність учителя, доходить висновку О. Рембач, є вагомим елементом його професійної компетентності та загальної культури, «яка виявляється у здатності особистості виходити за межі власної культури і набувати якостей медіатора культур, не втрачаючи власної ідентичності, в уміннях досягати взаєморозуміння з представниками різних культур навіть при посередньому володінні іноземними мовами на основі знань, розуміння й дотримання універсальних правил і норм етикету іншомовного спілкування [10, с. 387].

Суголосну думку висловлює А. Костюченко, наголошуючи на тому, що розвиток сучасного суспільства неможливо уявити без процесів глобалізації, інтеграції, впровадження інновацій та міжкультурної взаємодії, що постійно зростає. ці процеси, продовжує науковець, стосуються всіх сфер життя людини: побутової, культурної, професійної, політичної, наукової, економічної тощо. Не заперечує вона й той факт, що спілкування з доволі численними людьми, які належать до різних культур, може ускладнюватися через відмінності в сприйнятті світу, культурно-національних особливостей, мовного бар'єру. Така ситуація вимагає розвитку в майбутніх учителів, особливо гуманітарних дисциплін, толерантності та емпатії, вміння швидко адаптуватися і володіти гнучкістю мислення, для того, щоб успішно будувати конструктивну комунікацію з представниками різних культур та етнічних меншин. В аспекті дослідження важливим є твердження А. Костюченко, що «високі вимоги до професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних спеціальностей сприяють утвердженню нової ролі вчителя як медіатора міжкультурної комунікації, здатного не тільки передавати знання своїм учням, а й забезпечувати ефективність міжкультурного спілкування, долаючи міжкультурні бар'єри і попереджувати міжкультурні конфлікти. Тому з-поміж пріоритетних завдань, сучасної вищої освіти, зазначає вчена, важливе місце посідає створення відповідних умов, що сприятимуть формуванню високого рівня міжкультурної компетентності майбутніх учителів. У зв'язку з вищезазначеним, міжкультурну компетентність майбутнього вчителя, авторка визначає як здатність ефективно здійснювати інтенсивну міжкультурну, міжетнічну і міжособистісну взаємодію учителя

й учнів, виступати в ролі посередника між представниками своєї та іншої культури, усвідомлюючи себе представником певної етнічної спільноти, толерантно ставитися до носіїв інших культур [5, с. 29–31].

На підставі аналізу наукових розвідок вищезазначених дослідників міжкультурну компетентність майбутніх учителів гуманітарних дисциплін будемо розуміти як складну особистісну якість, що характеризується усвідомленням студентами полікультурності світу, здатністю взаємодіяти із учнями, їхніми батьками, які є представниками іншої культури, національності, віросповідання на засадах толерантності, виявляти повагу до їхніх національно-культурних особливостей, традицій, вміннями співпрацювати з ними в полікультурному освітньому просторі.

Висновки. Отже, міжкультурна компетентність виступає важливою складовою професійної компетентності вчителя в сучасних умовах. Вона є багатокомпонентним особистісним утворенням особистості вчителя, що дозволяє йому здійснювати професійно-педагогічну діяльність у полікультурному середовищі на засадах толерантності, з розумінням, повагою і без упередження ставлячись до представників іншої культури чи віросповідання. Формування міжкультурної компетентності майбутніх учителів є одним із важливих завдань закладів вищої педагогічної освіти.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у визначенні компонентної структури міжкультурної компетентності майбутніх учителів гуманітарних дисциплін.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Александрова С. Формування міжкультурної компетентності студентів туристських спеціальностей. *Вісник Луганського національного Університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* 2011. Ч. I. С. 6–10.
2. Галицан О.А. Міжкультурна компетентність учителя сучасної школи. *Інноваційна педагогіка.* 2020. Вип. 22. Т. 1. С. 106–108.
3. Карпова Л. Г. Формування професійної компетентності вчителя загальноосвітньої школи: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2004. 20 с.
4. Козубовська І. В., Васьків С. Т. Міжкультурна компетентність вчителя в багатонаціональній державі. *Науковий Вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота».* 2017. Вип. 2 (41). С. 129–132.
5. Костюченко Аліна. Аналіз поняття «міжкультурна компетентність учителя». *Педагогічні науки.* 2015. № 64. С. 29–33.
6. Кравець Р. А. Культурна компетентність та міжкультурна комунікація у професійній підготовці майбутніх аграрників. *Зб. наук. праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна».* 2013. № 1(7). С. 112–115.
7. Міщенко О. В. Теоретичні засади професійної компетентності педагога. URL: https://lib.iitta.gov.ua/718434/1/Міщенко_тези_%20Компетентн.%20педагога.p
8. Пільова С. Г. Формування організаційної компетентності майбутніх учителів у процесі професійної підготовки: дис.... канд.. пед.. наук: 13.00.04. Одеса, 2011. 160 с.
9. Раковець О., Раковець С. Компетентність педагога як основа його професійної майстерності. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології,* 2021, № 1 (105) С. 50–60.
10. Рембач О. О. Формування міжкультурної компетентності майбутніх правознавців у процесі іншомовної підготовки. *Університетські наукові записки,* 2017. № 63. С. 387–400.
11. Сергієнко Н.Ф. Професійна компетентність сучасного вчителя. URL : http://umo.edu.ua/images/content/nashi_vydanya/metod_upr_osvit/v_5/24.pdf
12. Турчина Т.В. Міжкультурна комунікація в парадигмі глобалізації навчання. *Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет ім. Г.Сковороди».* Київ: Гнозис, 2016. Вип. 36, Т. I (17): С. 466–472.